

İbrahim'in Kurbanı

Eski Harran'da Sihir ve Büyü Ritüeli Olarak Kurban

Şinasi GÜNDÜZ*

Atıf/©: Gündüz, Şinasi, (2004). Eski Harran'da Sihir ve Büyü Ritüeli Olarak Kurban, Milet ve Nihal, 2 (1), 5-11.

Özet: Kurban törenleri ve tanrısal varlıklara yapılan diğer sunumlar eski Harranlıların en önemli karakteristik özelliklerinden birisidir. Onlar, kesmek ya da yakmak suretiyle tanrılarına çeşitli takdimlerde bulundular. Kurban törenleri genelde sihir, büyü ve astroloji için de bir fırsat olarak algılandı ve dolayısıyla onlar, hayvanın hareketlerini ve organlarını tören esnasında dikkatlice incelediler.

Anahtar Kelimeler: Kurban, Sihir, Harran, Astroloji, Ritüel.

İnanan açısından sıra dışılığı, olağan üstülüğü ve bambaşkalığı ifade eden kutsal ile şu ya da bu şekilde irtibat kurma ayin ve ibadetlerin başlıca amacını oluşturmaktadır. Nitekim bu nedenle din bazı araştırmacılarca, kutsal ile ilişki kurma şeklinde tanımlanmaktadır. Dinlerin kutsal kavramıyla özdeşleştirdikleri değerlerin başında tanrı/tanrılar gelmektedir. Monoteizmden politeizme, tanrı kavramına yer veren tüm geleneklerde inanan bireylerin çeşitli amaçlar uğruna tanrısal alemle bir şekilde ilişki kurmaları oldukça önemlidir. Tanrısal alemle ilişki kurmanın en basit yolu duadır. Sesli ya da sessizce doğrudan yakarışı ifade eden duanın yanı sıra, teemmül, tefekkür ve meditasyon gibi kalp ve nefis tezkiyesini gaye edinen dua içerikli ibadetler ve zekat, oruç ve hacda da temel amaç tanrı ile iletişim kurmadır.

Bu doğrultuda kurban da asıl itibarıyla kutsala yaklaşmayı ve onunla -bir şekilde- iletişim kurmayı amaç edinen bir ibadettir. Bu

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı.

bağlamda kurban, kurban olarak sunulan şey ile bir yönden kişinin, tanrıya olan yakarışını, ona karşı şükürünü, minnet duygusunu, günahlardan pişmanlığını ve geleceğe yönelik istek ve temennilerini dile getirirken; bir başka yönden bu vesileyle kişinin kutsala özgü gizli bilgiye/bilgilere ulaşmasını, kutsal alanla iletişim kurarak normal insanlar için sıra dışı olan güç ve yetiler elde etmesini de hedeflemektedir.

Kutsal varlıklara kurban olarak sunulan şeyler kesmek, yakmak veya kısmen kanını akıtmak tarzında herhangi bir canlı olabileceği gibi yiyecek, içecek, bitki, tahıl, tütsü, süs ve mücevherat gibi şeyler şeklinde de olabilir. Ayrıca kurban, kutsala tapınan ya da onunla irtibat kurmaya çalışan kişinin kendi vücudundan bazı organları kesmek, işlevsiz bırakmak ya da kişisel arzu ve ihtiraslarını sınırlamak suretiyle de olabilir. Eski Urfa'daki kimi ayin ve adetler bu son hususa bir olarak verilebilir. Hıristiyanlık öncesi Urfa'da (Edessa'da) tanrıça Atargatis'e tapınan bazı erkekler tanrıça için kendilerini hadım ederlerdi. Hıristiyan olan kral Abgar halk arasında yaygın olan bu adeti yasakladı.¹

Ortadoğu dinsel geleneklerinde kutsal varlıklara sunulan kurbanların en önemli işlevlerinden birisi, bunların sihir, büyü ve astroloji malzemesi olarak kullanılmalardı. Özellikle kurban olarak sunulan canlı varlıkların, sunum öncesinde, sunum esnasında ve sonrasında yaptıkları tavırları veya çeşitli organları incelenip yorumlanarak, bunlardan gerek büyü ve sihre gerekse geleceğe yönelik çeşitli anlamlar çıkarılırdı. Bu durum, genelde birçok Ortadoğu topluluğunda görülmekle birlikte özellikle Ortaçağ yazarlarıncı Harraniler olarak adlandırılan eski Harranlıların bu konudaki

¹ "Suriye ve Urfa'da Tar'ata'ya tazim amacıyla kendini hadım etme adeti vardı. Ancak Kral Abgar ihtida ettikten (Hıristiyan olduktan) sonra, kendisini hadım eden her erkeğin elinin kesilmesini emretti. O günden bu güne Urfa bölgesinde kimse kendini hadım etmemektedir." Bardaisan, *The Book of the Laws of Countries*, tr. H.J.W. Drijvers, Assen 1964, s. 59.

adet ve törenleri dikkat çekicidir. Harranlılar tanrısal varlıklara yakın olmak amacıyla onlara kurbanlar sunarlardı. Ayrıca, kurban ile kişinin ya da kişilerin talihlerinin öğrenilmesi ve çeşitli problemlerine ve sorularına cevap aranması da amaçlanırdı. Kurbanın gerek sunum esnasındaki hareketleri gerekse sunum sonrası çeşitli organları incelenerek geleceğe ilişkin yorumlamalar yapılırdı.²

Harranlıların en önemli ritüelleri/ayinleri arasında olan kurban törenleri ve sunakları, tanrısal varlıklara ve onları temsil eden idollere ya da suretlere sunulurdu. Ancak Ortaçağ Harranlılarının tanrıları panteonunun en tepesinde yer verdikleri yüce varlığa bu sunumlar, doğrudan takdim edilmez, kurban sunumu esnasında onun adı anılmazdı. Zira bu üstün varlık adeta Eliade'nin *deus otiosus* olarak tanımladığı bir üstün güç olarak düşünülürdü. Kendisine doğrudan ulaşılamayan ve tapınılamayan bu üstün varlığın aracı olduğuna inanılan diğer tanrısal varlıklara ancak kurbanlar sunulabilirdi. İbn Nedim'in görüşlerini rivayet ettiği Sarahsi'ye göre, Harranlıların bazıları yüce üstün gücün/yaratıcının adına kurban sunmanın kötü bir şey ve talihsizlik olacağını düşünürlerdi; zira onların düşüncesine göre yüce tanrı sadece önemli işleri yürütür, sıradan işleri ise yeryüzünün yöneticiliğini de kendilerine bıraktığı diğer aracı varlıklara bırakırdı.³

Harranlılar ayrıca ataları için de çeşitli kurbanlar sunarlardı.⁴ Kurban törenleri rahipler tarafından yürütülür ve tören sonrası halktan para toplanırdı.⁵ Kurban törenini yürüten rahip gün boyu tapınağa girmezdi.

² Bkn. Mutahhar ibn Tahir el-Makdisi, *kitabu'l-bedu ve't tarih*, Paris 1899-1919, c.4, s.23; Ebu'r-Reyhan Muhammed el-Biruni, *The Chronology of Ancient Nations*, tr. C.E. Sachau, London 1879, s.188; Şemseddin Ebu Abdullah el-Dımaşki, *nukbetu'd-dehr fi acaibi'l-berri ve'l-bahr*, St. Petersburg 1866, s.34; Ebu'l-Hasan Ali el-Mesudi, *murucu'z-zeheb ve maadinu'l-cevher*, Paris 1861-1877, c.4, s.69.

³ İbnu'n-Nedim, *kitabu'l-fihrist*, ed. G. Flügel, Leipzig 1872, s. 318.

⁴ İbnu'n-Nedim, *kitabu'l-fihrist*, s. 323.

⁵ İbnu'n-Nedim, *kitabu'l-fihrist*, ss.323-325.

Sarahsi'ye göre Harranlılar, ayın dört zamanında kurban sunarlardı. Özellikle ayın 17. ve 28. günleri kurban için sıkça kullanılan zamanlardı. Diğer kaynaklardan, Harranlıların yalnızca bu günlerde değil, neredeyse hemen her zaman kurban sunumunda buldukları bilinmektedir.⁶

Harranlılar 7 gezegenle ilgili tanrısal varlıkları için kanlı kurban törenleri düzenlerlerdi. Örneğin, Harranlı Baba tarafından bahsedilen Azzuz tapınağı,⁷ keserek ya da yakarak yapılan kurban törenleri açısından önemliydi.

Harranlıların tanrısal varlıkları için kurban ettikleri hayvanlar arasında en çok kuzu ve koyuna rastlanırdı. Bunlar 7 gezegenle ilişkili tanrısal varlıklar yanı sıra Şamal, Saatlerin Rabbi, Kör Rab ve Haman gibi tanrılara da sunulurdu. Ayrıca Harranlıların şeytanlar için de koyun kurban ettikleri söylenmektedir.⁸ Harran halkı yüce ay tanrısı Sin, Satürn, Mars ve Hermes'e sığır kurbanı da sunarlardı. Mes'udi Harranlıların sığır kurbanı ile ilgili olarak ilginç bir adetlerini anlatır. Buna göre onlar, siyah bir öküz hazırlarlar, bunu bağlarlar ve bir kalıp tuz parçasıyla hayvanın yüzüne vurmaları suretiyle onu öldürürlerdi. Bu işlem sırasında hayvanın gözlerinin dışarı fırlaması sağlanırdı.⁹ Macriti'ye göre onlar Satürn için de sığır kurban ederlerdi.¹⁰ Kurbanın böyle öldürülerek sunulması açıkça hayvanın başta gözü olmak üzere çeşitli organlarının incelenerek büyü, sihir ve astroloji ile ilgili çeşitli yorumlamalarda bulunmaya yöneliktir.

⁶ Bkn. İbnu'n-Nedim, *kitabu'l-fihrist*, ss.319, 322vd.

⁷ "Onlar Azzuz'un ortasında kurbanlar kesecekler ve sunular sunacaklar". F. Rosenthal, "The Prophecies of Baba the Harranian", W.B. Henning (ed.), *A Locust's Leg: Studies in Honour of S.H. Taqizadeh*, London 1962, s.230.

⁸ İbnu'n-Nedim, *kitabu'l-fihrist*, ss.322-323.

⁹ Mes'udi, *murucu'z-zeheb ve maadinu'l-cevher*, c.4, ss.68-69.

¹⁰ Ebu'l-Kasım Mesleme el-Macriti, *gayetu'l-hakim ve ahakku'n-neticeteyni bi't-takdim*, Leipzig 1933, s.227.

Harranlıların bazı keçileri de kurban etmek üzere yetiştirdikleri ve bunları kutsal kabul ettikleri bilinmektedir. Bu kutsal hayvanlara hamile kadınların yaklaşmasına izin verilmezdi.¹¹ Ayrıca Harranlılar horoz ve tavuk gibi kümes hayvanlarını ve pençesi olmayan kuşları da kurban olarak sunarlardı. Özellikle Mars ve şans tanrısı olduğu düşünülen Gad, kendisine tavuk ve horoz kurban edilen tanrısal varlıklardı. *Kitabu'l-Fihrist*'te ilginç bir horoz kurbanı töreni anlatılır. Buna göre, Eylül ayının 26'sında Harranlılar "iyi talihin efendisi" olarak tanımladıkları tanrısal varlığa bir kümes hayvanı sunarlardı. Bu tanrıya tazimde bulunan ya da adak adayanlar, ya yetişkin bir horoz ya da genç bir tavuk alırlar ve kanadına ucu ateşle tutuşturulan bir bez bağlardı. Bu törende, şayet hayvanın tamamı yanarsa adağın kabul edildiğine inanılırdı; yok eğer tavuk yanmadan ateş sönerse tanrının bu adağı ve kurbanı kabul etmediği düşünülürdü.¹²

Harranlılar, kurban olarak sunulan kümes hayvanlarının sol kanadını saklarlar ve bunu tapınakta düzenledikleri sır törenleri esnasında kullanırlardı. Ayrıca bu kanadın etleri dikkatlice kemiklerinden ayıklanır ve kemikler, koruyucu muska olarak çocukların boyunlarına asılır, sıradan kadınlarca gerdanlık şeklinde kullanılır ve hamile kadınlarca bellerine asılarak taşınırdı.

Harranlılar eşek, domuz, karga ve benzeri hayvanların çeşitli organlarından amuletler de taşırlardı. Bundan başka köpek, kuzgun ve karınca gibi hayvanların kutsiyetinde de inanırlardı. Nitekim dine giriş (inisiyasyon) törenleri esnasında bu hayvanları "kardeşler" olarak anarlardı.¹³

Kurban kesimi esnasında ilgili tanrısal varlığın adı sürekli olarak anılır ve bu esnada hayvanın gözleri, ağzı ve diğer organlarının hareketleri dikkatlice incelenirdi. Hayvanın kesim öncesi, kesim

¹¹ İbnu'n-Nedim, *kitabu'l-fihrist*, ss.318, 325.

¹² İbnu'n-Nedim, *kitabu'l-fihrist*, s.323.

¹³ İbnu'n-Nedim, *kitabu'l-fihrist*, s.326.

sırasında ve sonrasında yaptığı hareketlerden hem geleceğe yönelik çeşitli kehanetler çıkarılır hem de tanrının kurbanı kabul edip etmediğine dair yorumlar üretilirdi. Örneğin onlar bir boğa kurban etmek istediklerinde, öncelikle onun üzerine şarap dökerlerdi. Şayet bu esnada hayvan titirse bu hayvanın tanrı/tanrılar tarafından kabul edileceğine inanırlar, titremezse kurbanın kabul edilmeyeceğini düşünürlerdi.¹⁴

Kesilen kurbanın etleri konusunda Harranlıların nasıl davrandıklarına dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı kaynaklara göre onlar kurban etlerini yemezler, yakarlardı. Bazılarına göre ise onlar etleri yerler, kemikleri ve yağları yakarlardı.¹⁵ Diğer taraftan Harranlılar, kanın, cinlerle şeytanların yiyeceği olduğuna inanırlar ve dolayısıyla kan yiyip içen kişilerin cinlerle/şeytanlarla iletişim kuracağını düşünürlerdi. Bu nedenle, kurban edilen hayvanın kanı bir kaptı dikkatle toplanır ve kurbanın eti yenirken kan da sofrada bulundurulurdu. Bu şekilde sofraya cinlerin ve şeytanların da iştirak edecekleri ve onlarla daha sonra rüyalarında iletişime geçerek onlardan gelecekle ilgili bazı bilgiler alabileceklerine inanırlardı.¹⁶

Eski Harranlılar bazı hayvanları yakarak kurban ederlerdi. Bu şekilde düzenlenen kurban töreni oldukça önemsenir ve bunun büyük bir sunum olduğu düşünülürdü. Bir hayvanı bu şekilde kurban etmek istediklerinde, onu, zincirlerle bağlarlar ve her tarafından diri diri ateşe verirlerdi. Kurban törenlerine ata ruhlarının da iştirak ettikleri düşünülürdü ve tören esnasında köpeklerin havlayarak bu

¹⁴ İbnu'n-Nedim, *kitabul-fihrist*, s. 325.

¹⁵ Bkn. İbnu'n-Nedim, *kitabul-fihrist*, ss.318, 322; Bar Habraeus, *The Chronography*, tr. E.A.W. Budge, London 1932, s. 266; Moses Maimonides, *The Guide of the Perplexed*, tr. S. Pines, Chicago 1963, s. 585; Makdisi, *kitabul-bedu ve't tarih*, c.4, s.23.

¹⁶ Maimonides, *The Guide of the Perplexed*, s.343.

ruhları ürkütmemeleri için bir deve kemiği pişirilerek köpeklerin önüne atılırdı.¹⁷

Görüldüğü gibi Eski Harran'da kurban törenleri yalnızca tanrılara tazim ve tapınma bağlamında sunulan şeyler olarak değil, aynı zamanda büyü, sihir ve astroloji amacıyla düzenlenmekteydi. Zaten Harranlılar sihir ve büyü konusunda yörede oldukça ün yapmışlardı. Öyle ki yörede herhangi bir sihir ya da büyü yapılmak istenildiğinde, Harran'da bu işle uğraşanlar aranıp bulunurdu.¹⁸ Dolayısıyla onların kurban törenleri de bu özellikleri çerçevesinde düzenlenmekteydi.

Sacrifice in Ancient Harran as a Magical Ritual

Citation/©: Gündüz, Şinasi, (2004). Sacrifice in Ancient Harran as a Magical Ritual, *Milel ve Nihal*, 2 (1), 5-11.

Abstract: Sacrifices and offerings to the deities were one of the most characteristic features of ancient Harranians. They offered various animals to their deities as sacrifices either by cutting or by burning them. The sacrificial ceremonies were usually understood as also an opportunity for magic and astrology. So they carefully examined the movements and organs of the slaughtered animals.

Key Words: Sacrifice, Magic, Harran, Astroloji, ritüel.

¹⁷ Harranlılar her ne kadar deve kemiğini tören esnasında köpeklere yedirseler de kendileri kesinlikle deveyi kurban hayvanı olarak kullanmazlardı.

¹⁸ Örneğin Bar Habraeus, eserinde bunun bir örneğini anlatır. Bkn. Bar Habraeus, *The Chronography*, s.110.